

RECEPCIJA MADŽARSKE KNJIŽEVNOSTI V SLOVENIJI V 20. STOLETJU

Študija predstavlja sprejemanje madžarske književnosti v Sloveniji v 20. stoletju. Madžarsko-slovenski književni stiki beležijo več pomembnih obdobij: druga polovica tridesetih let, šestdeseta-sedemdeseta leta in konec osemdesetih let, ko smo spet priča vedno večjemu medsebojnemu zanimanju. Zajema tista slovenska dela, ki so obravnavala madžarsko književnost in našteva madžarska leposlovna dela, ki so jih prevedli in izdali v Sloveniji.

In the 20th century the reception of Hungarian literature in Slovenia has had three peak periods: the second half of the 1930s; the 1960s and 1970s; and the late 1980s, since when the Hungarian-Slovene mutual interestedness has been on the rise. The Hungarian works of fiction translated into Slovene and published in Slovenia are itemized and Slovene texts dealing with the Hungarian literature are discussed.

1 Odkrivanje madžarsko-južnoslovanskih¹ književnih stikov je bilo zmeraj na pomembnem mestu v madžarski komparativi. Literarni zgodovinarji in slavisti so v našem stoletju pokazali pomembne rezultate na tem področju: odkrili so in razvrstili literarne stike in obenem določili smer nadaljnjih raziskovanj.

O hrvaški in srbski recepciji madžarske književnosti smo lahko veliko več brali kot o slovenski. Verjetno so vzrok za to zgodovinske okoliščine, saj so imeli Madžari v preteklosti tesne politične in kulturne stike prav s Hrvati in Srbi. V zadnjih desetletjih pa zasledimo pozitivne spremembe: madžarsko-slovenski književni stiki so vedno bolj široki in bogati. K temu je pripomoglo predvsem prevajanje leposlovja.

V naši študiji, čeprav le v glavnih črtah, želimo dati pregled sprejemanja madžarske književnosti v Sloveniji v 20. stoletju. Obravnavali bomo književnike, ki so vzpodbujali in negovali te literarne stike, in si bomo ogledali tiste duhovne kanale, ki so posredovali književne informacije. Ker pa duhovna gibanja niso enosmerna – to še posebno velja za sosedne narode –, bomo omenili tudi okoliščine, ki so vplivale na recepcijo slovenske književnosti na Madžarskem.

2 Ena oblika razvrščanja medknjiževnih zvez razlikuje genetične stike in tipološke povezave.² Na področju razkrivanja madžarsko-južnoslovanskih književnih stikov je bilo do zdaj posvečeno več pozornosti genetičnim stikom kot pa tipolo-

¹ Literarnozgodovinski terminus *technicus* *délszláv-južnoslovanski* se je pri nas udomačil za označevanje treh narodov: Hrvatov, Srbov in Slovencev. Oznako moramo sprejeti pogojno in moramo dodati, da ima pojem tudi jezikoslovno, zgodovinsko razlago, saj sem spadajo tudi Makedonci in Bolgari.

² Glej Dionýz Ďurišin, *Összehasonlító irodalomkutatás* [Primerjalna književnost] (Budimpešta, 1977).

škim povezavam. Dodajmo takoj tudi to, da raziskovanje literarne zgodovine glede madžarsko-slovenskih stikov dolguje tako eni kot drugi strani.³ Ob obravnavi genetičnih stikov pa ne smemo pozabiti na tipološko sorodstvo. Slednje raziskave opravičuje tudi dejstvo, da med Madžari in Slovenci ni bilo tako pomembnih zgodovinskih, političnih in kulturnih stikov kot s Hrvati in Srbi.⁴

Ob prej omenjenih splošnih značilnosti recepcije madžarske književnosti v Sloveniji moramo omeniti tudi literarne posrednike, slovensko hungariko in povezano z njimi tudi madžarsko sloveniko⁵ ter še druge posredovalne kanale.

2.1 Med obravnavo medknjiževnih tokov pogosto pozabimo na preprosto resnico, da ta duhovna premikanja usmerjajo ljudje in moramo za književnimi stiki videti *osebne kontakte književnikov*. Slovensko-madžarski stiki zelo dobro zrealijo to preprosto resnico. Vzemimo le nekaj primerkov iz zgodovine omenjenih odnosov. Slovenski literarni zgodovinar Ivan Prijatelj (1875–1937) je na prošnjo slavista Oszkárja Asbótha (1852–1920) leta 1903 podal kratek pregled slovenske književnosti za njegovo Svetovno literarno zgodovino. Njuno obširno korespondenco je leta 1967 v *Studia Slavica* objavil literarni zgodovinar Endre Angyal.⁶ Sad dobrega prijateljstva med Vilkom Novakom, slovenskim etnologom in slavistom, ter Avgustom Pavlom (1886–1946) so številne publikacije, objavljene v 30. letih o madžarski književnosti v Sloveniji in o slovenski na Madžarskem. Od 60. let naprej pa je literarni zgodovinar Štefan Barbarič (1920–1988) objavljaj temeljite in poglobljene študije o madžarski književnosti. Spoprijateljil se je s pisateljem Áronom Tamási-jem in je dobro poznal tudi Gyulo Illyésa.

³ »Slovenski in madžarski književni stiki so komaj znano poglavje naše kulturne zgodovine,« ugotavlja Štefan Barbarič in svojo ugotovitev potrdi z dejstvi (A szlovén irodalom első magyar nyelvű áttekintése [Prvi pregled slovenske književnosti v madžarskem jeziku], *Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok I* [Južnoslovanski-madžarski književni stiki], Újvidék, 1982, 240). – István Fried pride do podobnih zaključkov (A szlovén és a magyar irodalom »találkozásai« [»Srečanja« slovenske in madžarske književnosti], v: I. F., *Utak és tévutak Kelet-Közép-Európa irodalmaiban* [Poti in stranpoti v književnostih Vzhodno-Srednje Evrope], Budimpešta, 1989).

⁴ Omenimo še nekaj študij, ki raziskujejo madžarsko-slovenske povezave: Jože Pogačnik, France Prešeren és Petőfi Sándor [France Prešeren in Sándor Petőfi], *Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok I* (Újvidék, 1982), 136–151. Pogačnik v svoji študiji podaja tipološko analizo nasprotnih in analognih paralel na podlagi Prešernove pesmi Slovo od mladosti in Petőfijeve Itt benn vagyok a férfikor nyarában [Sem v najlepših moških letih]. – István Lőkös, Simbolizam i socijalna angažiranost u stvaralaštvu Cankara, Matoša i Endreja Adyja. (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1983), 63–72. – István Fried, France Prešeren és az európai romantika [France Prešeren in evropska romantika], v: I. F.: n. d., 260–273.

⁵ Slovenska hungarika = teksti, objavljeni v slovenski literaturi o madžarski kulturi; madžarska slovenika = teksti, objavljeni v madžarski literaturi o slovenski kulturi.

⁶ Štefan Barbarič v svoji študiji podrobno piše o okoliščinah nastanka pregleda slovenske književnosti Ivana Prijatelja za *Egyetemes Irodalomtörténet* [Svetovno književnost]. Glej Š. B., n. d.

2.2 V slovenskem tisku 20. stoletja stalno najdemo tekste, ki se ukvarjajo z madžarsko književnostjo. Prvo pregledno študijo o *hungarikah na Slovenskem* je napisal Vilko Novak na koncu 30. let.⁷ Novakovo delo z bibliografsko natančnostjo zbira do takrat objavljene hungarike. Avtor posebej poudarja pomen prekmurske književnosti pri posredovanju informacij. Naštevata madžarske avtorje, ki so jih širili tamkajšnji prevajalci v prekmurskem knjižnem jeziku. Novak v svojem delu obravnava tudi sprejemanje madžarske književnosti v Ljubljani. Omenja, da je bil Petőfijev roman *Krvnikova vrv* (A hóhér kötele), ki ga tudi na Madžarskem slabo poznajo, dvakrat preveden v Sloveniji: leta 1911 in 1934. Na koncu pa naštevata lastne članke o tej temi, ki jih je napisal v tem času.⁸ Iz teh tekstov dobi slovenski bralec vpogled v madžarsko literarno dogajanje. (Avgust Pavel, ki smo ga že omenjali kot dobrega Novakovega prijatelja, je istočasno svoje članke o slovenski in hrvaški književnosti objavljali na Madžarskem.) V 30. letih je tudi na Madžarskem čutili neke vrste odpiranje in določeno zanimanje za neposredne sosede. Vzroki so seveda v grenkem zavedanju zgodovinskih dejstev po Trianonu. Nesporno pa je tudi iskreno, iz notranjosti prihajajoče zanimanje in radovednost za duhovne vrednote sosedov. Pravi nadaljevalec Novakove in Pavlove literarnozgodovinske dediščine je bil v Sloveniji Štefan Barbarič, literarni zgodovinar. Ob 100-letnici smrti in 150-letnici rojstva Sándorja Petőfija je podal podroben pregled njegovih pesmi, prevedenih v slovenščino.⁹ Njegova strokovna in poglobljena analiza opozarja tudi na pomanjkljivosti prevodov. Petőfijevo bibliografijo sta leta 1973 dopolnila Vilko Novak in Jože Munda ter jo tudi objavila v knjižni obliki.¹⁰ Izhajajoč iz pregleda slovenske književnosti, ki ga je sestavil Ivan Prijatelj za Svetovno literarno zgodovino, je Barbarič v novi študiji opozoril na pomanjkljivosti dveh gesel Enciklopedije Jugoslavije z naslovom *Južnoslovska književnost pri Madžarih, Madžarska književnost pri južih Slovanih*.¹¹ Njegova dopolnila zajemajo predvsem obdobje pred letom 1945. Tukaj lahko preberemo tudi to, da je Vilko Novak do objave omenjenega članka napisal približno 50 bibliografskih enot, povezanih s hungaristiko. Barbaričeva pomembna dopolnila pa obenem opozarjajo tudi na to, da bi bilo treba več pozornosti posvetiti filološkemu razkrivanju madžarsko-slovenskih književnih stikov, diletantizem in površnost pa bi bilo treba zamenjati s strokovnostjo. V eni od novejših študij iz leta 1980 pa obravnava

⁷ Vilko Novak, *Hungarica pri Slovencih*, *Čas* 1938/39 št. 39–42, 1–2.

⁸ Nekaj naslovov od številnih, ki so bili objavljeni v dnevniku *Slovenec*: Madjari in Slovenci (1932, št. 237), Pismo o Madžarski (1932, št. 90), Novo madžarsko leposlovje (1933, št. 192), Pogled v sodobno madžarsko književno življenje (1934, št. 202), Naši kulturni stiki z Madžari (1935, št. 207).

⁹ Štefan Barbarič, Popravila in dopolnila k Petőfiju v slovenščini (*Nova obzorja* 1949, št. 10, 479–482), Stopetdeseta obletnica Petőfijevega rojstva (*Knjiga* 1973 št. 9, 495–497).

¹⁰ Jože Munda in Vilko Novak, Sándor Petőfi v slovenščini: Bibliografija prevodov (Ljubljana, 1973).

¹¹ Glej delo, navedeno v op. 3.

predvsem po letu 1945 nastale prevode.¹² Teh je, kot sam piše, petdeset. To je zelo razveseljivo, saj toliko madžarskega leposlovja niso objavili ne Hrvati in ne Srbi.

2.3 Vzporedno s hungaristiko na Slovenskem spregovorimo tudi o slovenistiki na Madžarskem, z namenom, da bi ublažili skeptično ugotovitev Vilka Novaka: »Gotovo ni tako kričečega primera v Evropi glede razmerja med sosednimi narodi, kot je bila – in je delno še – nebrižnost Slovencev za vse, kar je madžarskega – in narobe.«¹³ Ob predstavitvi slovenske književnosti na Madžarskem Avgust Pavel ni pisal le študije o kulturi južnih Slovanov, temveč se je izkazal tudi kot odličen prevajalec slovenskih del.¹⁴ Prav on je prvi na Madžarskem prevajal dela Ivana Cankarja (1876–1918), predstavnika moderne slovenske proze. Strokovnjaki, ki se ukvarjajo s slovensko-madžarskimi stiki, vsi po vrsti omenjajo pomemben delež Avgusta Pavla. Ob raziskovanju sprejemanja slovenske književnosti na Madžarskem pa se lahko opiramo le na študije, objavljene v Sloveniji. Orsolya Gállos, prevajalka, ki dobro pozna sodobno slovensko književnost, v študiji, objavljeni v 70. letih, na kratko in v glavnih točkah podaja pregled sprejemanja slovenske književnosti na Madžarskem.¹⁵ Naštevata do takrat prevedena dela in citira madžarske recenzije. Štefan Barbarič recepcijo slovenske književnosti na Madžarskem ilustrira s številkami in ugotovi, da je razmerje podobno slovenskemu: do konca 80. let so budimpeštanska založba Európa, jugoslovanski Forum in slovenska Pomurska založba izdali skupaj 35 naslovov.¹⁶ Marjanca Mihelič pa je zbrala starejše in novejše prevode.¹⁷ Iz njenega pregleda je razvidno, da v zadnjih dveh desetletjih prevedena slovenska dela dajejo madžarskemu bralcu dober pregled sodobne slovenske književnosti. Avtorica v drugi svoji študiji predstavlja slovenistiko na Madžarskem, vendar brez popolne bibliografije.¹⁸

2.4 Ob primerjanju hungaristike v Sloveniji in slovenistike na Madžarskem lahko ugotovimo, da sta si bili ti dve književnosti zelo blizu. O njiju je bilo

¹² Štefan Barbarič, Manifestacija tvornega sosodstva: Bogata slovensko-madžarska izmenjava, *Naši razgledi* 1980, št. 15, 438–439.

¹³ Vilko Novak, Odgovornost prevajanja iz madžarščine, *Jezik in slovstvo* 1970/71, št. 7, 217.

¹⁴ O dejavnosti Avgusta Pavla pričajo naslednja dela: A. P.: Válogatott műfordítsai és versei [Zbrani prevodi in pesmi] (Szombathely, 1976), Válogatott tanulmányai és cikkei [Zbrane študije in članki] (Szombathely, 1976), Pavel Ágoston (bibliográfia) [Avgust Pavel (bibliografija)], Kiadta a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár [Izdala Županijska knjižnica Dániel Berzsenyi] (Szombathely, 1986). (Žal bibliografija ni popolna.)

¹⁵ Orsolya Gállos, Nekaj odmevov na slovensko literaturo v madžarskih prevodih, *Sodobnost* 1973, št. 12, 1117–1121.

¹⁶ Glej v opombi 12 navedeno delo. Barbarič se v tej študiji opira na bibliografijo Ferenc Tótha, ki je bila objavljena v 9. številki *Knjige* leta 1974.

¹⁷ Marjanca Mihelič, Na kad obsojena ribica razmišlja o srednji Evropi: Odmev slovenske misli in umetniške besede na Madžarskem, *Naši razgledi* 1989, št. 3, 92.

¹⁸ Marjanca Mihelič, K madžarski slovenistiki od Avgusta Pavla dalje, *Slavistična revija* 1990, št. 1, 69–76.

objavljeno veliko informacij prav takrat, ko so ustvarjali književniki, ki so jim bili nepretrgani književni stiki pomembni in ki so enako dobro poznali madžarsko in slovensko kulturo. Za nadaljevanje tradicije Pavla, Novaka in Barbariča danes ni človeka ne v Sloveniji in ne na Madžarskem. Pomembnejšega literarnega zgodovinarja, ki bi poznal jezik in kulturo soseda in zavzeto zagovarjal zблиževanje, ni ne pri nas ne v Sloveniji. Po mrtvi točki 80. let so se zadnja leta vendarle pojavila znamenja, ki v Sloveniji naznanjajo, da je lahko madžarska književnost zanimiva številčno majhnemu, toda po duhovni moči pomembnemu sosednemu narodu. Družbene spremembe v srednje-vzhodnoevropskih državah in tihe revolucije so bile ozadje postopnega zanimanja.

2.5. Z recepcijo madžarske književnosti v Sloveniji in slovenske na Madžarskem so v tem stoletju nastali dobro razvidni *posredovalni kanali*. V prekmurski književnosti do leta 1919, ko Prekmurje postane del Slovenije, pogosto srečamo slovenske prevode madžarskih avtorjev. Madžarske stike pozneje gradi slovenski kulturni center Ljubljana. Prej tudi tu srečamo dela v zvezi z Madžarsko, vendar le redko. Po ustanovitvi Pomurske založbe v Murski Soboti, ki je bila prej pomembno kulturno središče Prekmurja, ponovno raste zanimanje za vzpostavitev stikov s kulturo soseda: predvsem s slovenskimi prevodi madžarskih del, z dvojezičnimi izdajami in madžarskimi knjigami. V Prekmurju nastajajoče leposlovje Madžarov bi lahko krepilo stike v obe smeri. Leta 1988 so začeli izdajati Muratáj, književno, prosvetno, družbenopolitično in kritično revijo, ki bi lahko postala pomembna veriga pri navezovanju stikov prav zaradi ugodnega geografskega in duhovnega položaja. Ne smemo pozabiti na madžarsko književnost v Vojvodini, ki igra podobno vlogo kot madžarska književnost v Sloveniji. V madžarskem tisku v Vojvodini pa zasledimo vseskozi dela slovenskih avtorjev. Leta 1933 so v Sombotelu začeli izdajati revijo Vasi Szemle, ki je z Avgustom Pavlom sprejela nalogo širjenja slovenske književnosti na Madžarskem. Podobno poslanstvo so imeli tudi najbolj znani slavisti tega časa v Budimpešti: Oszkár Asbóth, János Melich in László Hadrovics. Danes pa se je budimpeštanska založba Európa zavzela za nadaljevanje Pavlove tradicije in dediščine.

2.5.1. Območje med Muro in Rabo je bilo od 10. stoletja pa vse do 1919 pod madžarsko državo. *Prekmurska slovenska književnost*, ki je v teku stoletji na tem območju nastajala in se razvijala, je navezana na madžarsko kulturo z več strani. Knjige so na začetku tiskali z madžarskim črkopisom, pozneje – razen obdobja med 1941 in 1945, ko je bilo Prekmurje spet del Madžarske in je bila gajica prepovedana – pa le z gajico. Te knjižne izdaje so imele madžarske mecene. Redno so prevajali madžarske cerkvene in šolske knjige v slovenščino. Prvi slovenski prevodi Petőfija, Aranya in Vörösmartyja so bili objavljeni prav v teh knjigah. S kulturnimi, jezikovnimi in etničnimi stiki je prekmurščina prevzela številne madžarske besede.¹⁹ Vplivi iz Budimpešte in Ljubljane so se v Prekmurju delno zasidrili, delno pa so nadaljevali pot do drugega kulturnega centra. Ta geografska in politična pokrajina, ki je glede slovensko-madžarskega sožitja dokaj srečna tvorba, ni bila le

mehanični posredovalec, ampak tudi ustvarjalen in oblikovalen duhovni prostor. Tukaj je potrebno omeniti, da so imela aktualna politična gibanja, dogodki in preobrti pri teh duhovnih tokovih zmeraj pomembno vlogo.

2.5.2. S študijami v zvezi z Madžarsko, prevodi pesmi in proze se od konca prejšnjega stoletja srečamo tudi v *Ljubljani*, vendar ne v takšnem obsegu kot v Prekmurju. Anton Aškerc (1856–1912) v pesmi *Pred spomenikom Petőfijevim*,²⁰ ki je spomin na potovanje v Pešto, prav v duhu Petőfijevega pesništva opozarja Madžare, da narod, ki drugemu ne dá svobode, svobodo tudi sam zgubi. Josip Stritar (1836–1923) v *Dunajskih elegijah* v podobnem tonu in iz podobnih političnih razlogov kritizira do drugih narodov intolerantne Madžare. Predvsem s političnimi vzroki lahko razlagamo dejstvo, da je v 20. stoletju ta kritični ton izginil in se je pojavila namesto njega težnja po odkrivanju novih vrednot. Pesnik Alojz Gradnik (1882–1967) leta 1933 objavi slovenske prevode Adyja, Kosztolányija in Piroške Reichard.²¹ Pomena teh posameznih in redkih informacij o madžarski književnosti seveda ne smemo precenjevati. V recepciji madžarske književnosti v Sloveniji pomenijo preobrat že omenjene študije Vilka Novaka v 30. letih, ki so vseskozi opozarjale Slovence, da morajo več storiti za to, da bi spoznali sosedne Madžare.²² Novaka sta prekmursko poreklo in poznavanje madžarščine naravnost določila za vlogo posredovalca. Vrh njegovega posredovanja madžarske književnosti in znanosti je prevod Madácheve *Tragedije človeka v slovenski jezik*,²³ ki jo je prepesnil pesnik in prevajalec Tine Debeljak (1902–1989). Dramo so namenili predstaviti v slovenskem narodnem gledališču, vendar je predstava zaradi madžarskega napada na Jugoslavijo leta 1941 (spet politični vzroki) odpadla. Po Istvánu Szeliju, literarnem zgodovinarju v Novem Sadu, je slovenski prevod ob sedmih hrvaških in srbskih najbolj uspel.²⁴

Po vsem tem se ne smemo čuditi, če v letih druge svetovne vojne v *Ljubljani* ne najdemo teksta v zvezi z madžarsko književnostjo. Prizadevanja navdušenih posredovalcev med književnostmi so se pretrgala zaradi novodobnega barbarstva, ki je postavilo narode drugega proti drugemu.

V 50. letih so bolj kot kdaj prej agresivno določali kulturne stike politični odnosi in okoliščine. Ta negativna tradicija je pustila globoke sledi v sožitju

¹⁹ O tej temi da temeljit pregled Vilko Novak v razpravi *A murántúli irodalom magyar kapcsolatai [Madžarski stiki prekmurske književnosti]*. *Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok I* (Újvidék, 1982), 56–59. – Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva* (Ljubljana, 1976).

²⁰ *Ljubljanski zvon* 1887, 578.

²¹ *Ljubljanski zvon* 1933, 398–401.

²² Novak, *Hungarica pri Slovencih*.

²³ Imre Madách, *Tragedija človeka*. Prevedla Tine Debeljak in Vilko Novak (Ljubljana, 1940).

²⁴ István Szeli, *A Tragédia délszláv képe [Južnoslovanski prevodi Tragedije]*, v: I. Sz. *Utak egymás felé [Poti drug drugemu]* (Újvidék, 1969), 49–162.

narodov vzhodne Srednje Evrope. Vse do danes je povzročila zgolj življenje drug zraven drugega ali pa še bolj življenje drug proti drugemu. Resolucija Informbiroja komunističnih strank je leta 1948 osamila Jugoslavijo in na obeh straneh prisilila k molku vse tiste, ki so prej bili zavzeti privrženci madžarsko-južnoslovenskega zблиževanja. Dogmatično gledanje na književnost je imelo privržence tudi v Jugoslaviji. Franc Šebjanič (1920–1984) takole označuje predvojno madžarsko književnost:

Madžarska književnost je bila v preteklosti daleč od resničnega življenja, daleč od madžarskega ljudstva. Kak iznajdljiv ilustrator bi jo lahko, recimo, oličil kot napomadenega gospodiča v popolnem plemenitaškem ornatu na parketu peštanskega salona, v vzdušju ciganske muzike in preneumnih gosposkih navad ali pa portretiral kot kakega nabuhlega magnata v njegovi podeželski kuriji, v odmaknjenosti, nekje na robu romantične panonske nižine.²⁵

Šebjanič sicer ne omenja pesnikov in pisateljev po imenu, vendar ni dvoma, da se Babits in Kosztolányi nahajata na dnu Šebjaničeve lestvice. Avtor svoje ne ravno pohvalne misli razširi tudi na povojno madžarsko književnost. Prezirljivo piše tudi o Tiborju Déryju in Gyuli Illyésu. Očitno je, da je bil seznanjen s takratno madžarsko literarno kritiko. Na žalost je Šebjaniču prav prišel beograjski intervju z Györgyem Lukácsom, ki so ga leta 1948 objavili tudi v Sloveniji.²⁶ Lukács v pogovoru razkriva, da novi družbeni red potrebuje realizem v književnosti, čas dekadence je minil in socialistična književnost lahko sledi le tolstojevski umetnosti in realizmu. V tem obdobju so v slovenščino prevajali le madžarske ljudske pravljice in mladinsko književnost.

Najpomembnejše delo 50. let, delno s pogledi na madžarsko zgodovino, je publikacija Ivana Grafenauerja (1880–1964), literarnega zgodovinarja in etnologa, z naslovom Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu. Kralj Matjaž je pravzaprav mitični junak v slovenskem ljudskem pesništvu. Grafenauer je zbral slovenske ljudske pripovedke, ki govorijo o njem, in je v temeljiti študiji podal analizo pojava Kralja Matjaža v slovenskem ljudskem slovstvu. Z upoštevanjem in primerjanjem prejšnjih raziskav takole piše o slovenskem ljudskem izročilu o Kralju Matjažu: »Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu stoje namreč sredi med Vzhodom in Zahodom, med bizantskim in romansko-nemškim svetom; niso torej ne italško-nemške ne bizantsko-balkanske, ampak so oboje obenem, t.j. evropske, hkrati pa prav posebno tudi naše slovenske.²⁷ Grafenauer v svoji znanstveni publikaciji o slovenskem izročilu o Kralju Matjažu predstavlja pravcato evropsko panoramo strokovne literature, vendar ne omenja nobene madžarske razprave. Seveda, ker

²⁵ Franc Šebjanič, O sodobni madžarski književnosti, *Nova obzorja* 1950, 170.

²⁶ Görg (sic) Lukács o živih tradicijah oseminštiridesetega leta, *Vprašanja naših dni* 1948, št. 14, 327–329.

²⁷ Ljubljana, 1951, 165.

ni znal madžarsko. Grafenauerjevo etnološko študijo kmalu izpolni etnolog Milko Matičetov.²⁸ Prej se je tudi Avgust Pavel temeljito ukvarjal s to tematiko.²⁹ Ljudske povedke o Kralju Matjažu so navdihovale številne slovenske pesnike in pisatelje. Pesem Antona Aškerca *Stara pravda* govori o dedu, ki čaka na vstajenje Kralja Matjaža in o njegovih treh vnukih, ki pa si vsak po svoje zamišljajo kraljev ponovni prihod. Zadnji del epske pesnitve *Junaki*, ki jo je napisal z namenom, da bi ustvaril ljudski ep, govori prav tako o Kralju Matjažu. »Pravljica« v verzih je neposrečena in zgrešena kompilacija ljudskih povedk in pesmi o Kralju Matjažu. Pesnike Otona Župančiča (1878–1949), Karla Destovnika-Kajuha (1922–1944) in Frana Ellerja (1873–1956) je prav tako navdihnil Matjažev motiv. Pesem Sodba Ivana Cankarja je dvogovor kralja in iz vseh krajev zbranih trpečih ljudi. Povest *Potepuh Marko* in *Kralj Matjaž* pa je cela prepletena z Matjaževim mitom. Na koncu pa omenimo še satirično delo dramatika Ferda Kozaka (1894–1957) *Kralj Matjaž*.

V šestdesetih letih je Slovenija postala odprta za sprejemanje madžarske književnosti bolj kot kdaj prej. Za takratno madžarsko književnost, ki se je pravkar osvobodila okovov Rákosijeve ere, je bil značilen vsestranski razvoj. Začel se je obračun z dogmatično marksistično miselnostjo. O madžarskih spremembah lahko beremo v številnih takratnih listih. Posebno zanimivi pa so prispevki o debati, ki se je na Madžarskem razvila okrog eksistencializma. Te diskusije so bile verjetno poučne tudi za Slovence.³⁰ O tem, da je Štefan Barbarič odlično poznal madžarsko književnost, se lahko prepričamo tudi iz študij, v katerih predstavlja Árona Tamásija, Tiborja Déryja, Ferenc Sántaja, Lászla Németha.³¹ Svoje prispevke je popestril s prevodi krajših odlomkov iz romanov omenjenih avtorjev.

V tem obdobju so bila objavljena naslednja dela pomembnih madžarskih pisateljev in pesnikov: Gyula Illyés: *Petőfi* (Lj., 1960), *Ljudstvo puste* (M. S., 1962); Lajos Zilahy: *Nekaj plava po vodi* (Lj., 1963); Endre Fejes: *Pokopališče rje* (M. S., 1964); Zsigmond Móricz: *Bodi dober do smrti* (M. S., 1966); György Moldova: *Temni angel* (M. S., 1966); Mór Jókai: *Zlati človek* (M. S., 1966, 1967, Lj., 1975); László Németh: *Groza* (M. S., 1966); Kálmán Mikszáth: *Nenavadna poroka* (M. S., 1968); Áron Tamási: *Abel* (M. S., 1968); *Ljubezen* – antologija

²⁸ Milko Matičetov, *Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskovanj*, *Razprave IV* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1958, 101–156).

²⁹ Ágoston Pavel, *A Hunyadiak a délszláv népköltészetben. Mátyás király és a szlovének* [Hunyadijci v južnoslovanskem ljudskem pesništvu. Kralj Matjaž in Slovenci], v: Á. P., *Válogatott tanulmányai és cikkei* [Zbrane študije in članki] (Szombathely, 1976), 46–66.

³⁰ A. R., *Nova »tretja« pot: Pogled v sodobno madžarsko književnost* (*Delo* 1961 (18. VI.), št. 165, 8) in Franc Zadravec, *Srečanje z madžarskimi književniki* (*Naši razgledi* 1965, št. 21, 438–439).

³¹ Štefan Barbarič, *Madžarska literarna gosta* (*Delo* 1963 (27. IV.), št. 115, 5) – Beležka o pisatelju: Déry Tibor (*Problemi* 1965, št. 27–28, 432–433). – Ferenc Sánta (*Dialogi* 1965, št. 6, 289–293). – Ljudska modrost Árona Tamásija: Pokojnemu pisatelju za slovo in v spomin (*Dialogi* 1967, št. 1, 45–48).

sodobne madžarske proze (M. S., 1969); Mór Jókai: Črni diamanti (M. S., 1969), Velikaš (M. S., 1969).³²

V sedemdesetih letih ni večjih sprememb. Objavljena je študija Orsolye Gállos o madžarski liriki 60. let,³³ ilustrirana s pesmimi devetih madžarskih pesnikov, in delo Istvána Palka o razvoju madžarske književnosti od leta 1945.³⁴ V Ljubljani so predstavili Örkényevo Mačjo igro, toda kritika jo je sprejela z distanco, kakor pred leti Tótove. Prevajanje madžarskih klasikov se nadaljuje, vendar je od sodobnikov komaj kaj objavljenega. Ob Jókaiju, Gárdonyiju in Lászlu Némethu se skoraj zgubita Makra Ákosa Kertésza (M. S., 1973) in Zadimljene podobe Menyhérta Lakatosa (M. S., 1977). Petőfijev Apostol (M. S., 1973) pa je prvo madžarsko pesniško delo v slovenščini v knjižni obliki po letu 1945. Dve pomembni pesniški zbirki moramo vsekakor omeniti, saj sta bili obe velik dolg Slovencev: zbrane pesmi Endreja Adyja so bile objavljene z naslovom Kri in zlato (M. S., 1977), zbirka Madžarska lirika 20. stoletja, prav tako iz leta 1977, pa predstavlja madžarske pesnike od Adyja do Tandorija.

V šestdesetih in delno v sedemdesetih letih je slovenska javnost dobivala sveže informacije o aktualnih vprašanih madžarske književnosti in vpogled v dela klasikov in sodobnikov. V osemdesetih letih pa najdemo le malo podobnih informacij v slovenskih književnih in drugih listih. Štefan Barbarič v delu iz leta 1980 kot za zaključek dveh plodnih desetletij daje prevajalcem in kritikom še danes veljavne napotke.³⁵ Opozarja na pomen zgodovinskega in kulturnozgodovinskega predznanja pred začetkom prevajanja določenega dela. Veliko napak v prevodih izvira prav iz pomanjkanja le-tega. Govori tudi o pomenu kritičnega odmeva. Ob recepciji madžarske književnosti v Sloveniji pa pogosto pozabijo na oba dejavnika.

Pomembna prispevka tega obdobja sta nova Adyjeva zbirka³⁶ in izbrane pesmi Sándorja Weöresa.³⁷

Nagrada Vilenice, ki jo je leta 1986 ustanovilo Društvo slovenskih pisateljev, so leta 1988 podelili Pétru Esterházyju. S to nagrado nagrajujejo tiste književnike, ki se v svojih delih ukvarjajo z aktualnimi vprašanji vzhodne Srednje Evrope s prepričljivo umetniško močjo in verodostojnostjo. Od takrat so objavili Esterházyjev roman Pomožni glagoli srca (*A szív segédigéi*).³⁸ (Verjetno je bil ta najbolj po meri prevajalca.) Število informacij o razvoju madžarske književnosti in o spremembah v madžarskem duhovnem življenju ter o nekaterih pomembnejših sodobnikih se na

³² Iz: Janko Moder, *Slovenski leksikon novejšega prevajanja* (Koper: Založba Lipa 1985).

³³ Orsolya Gállos, Madžarska lirika šestdesetih let, *Sodobnost* 1974, št. 6, 541–546.

³⁴ István Palkó, Današnja madžarska književnost, *Dialogi* 1972, št. 5, 320–324; št. 6, 405–410; št. 7–8, 490–498.

³⁵ Barbarič, Manifestacija tvornega sosodstva.

³⁶ Endre Ady, *Pesmi* (Ljubljana, 1980).

³⁷ Sándor Weöres, *Boben in ples* (Ljubljana, 1984).

³⁸ Péter Esterházy, *Pomožni glagoli srca*. Prevedel Jože Hradil (Ljubljana, 1989).

koncu 80. letih spet poveča.³⁹ Radikalni politični dogodki so povzročili korenite spremembe v naši književnosti. Prej prepovedani in preganjani pisatelji so danes pozdravljeni ustvarjalci. Tujina, tudi Slovenija, jih spremlja z zanimanjem. Antipolitiko Györgyja Konráda so prevedli že leta 1988.⁴⁰ Misel vzhodnosrednjeevropstva ima tudi v Sloveniji vse več privržencev. Trditev, da pospešeno zanimanje za madžarsko književnost v zadnjih letih lahko pomeni novo, plodno obdobje, morda ni brez temeljev.

2.5.3 Madžarska književnost v Vojvodini je že zaradi svojega položaja odprta in tako sposobna za to, da opravlja vlogo posredovalca v več smeri. Vplivi in informacije iz Madžarske so večkrat prav prek njih prišle do Ljubljane. To posredovanje je bilo pred drugo svetovno vojno manj izrazito, a pozneje vedno bolj. Politika, ki je usmerjala kulturo, posebno v 50. letih – s svojo drugačnostjo in ograjenostjo od Vzhoda in Zahoda – je poskusila tudi književnost jugoslovanskih narodov zgraditi na podobnih principih in jo prisiliti v takšne okvire. Nedvomno dejstvo pa je, da je nudila Jugoslavija v tem obdobju veliko več svobode svojim umetnikom kot druge socialistične države. Franc Šebjanič v že omenjenem tekstu, v katerem z ždanovskimi načeli govori o predvojni in povojni madžarski književnosti, pohvalno ocenjuje novosadsko revijo *Híd* in našteva najpomembnejše vojvodinske madžarske pisatelje ter nadaljuje: »Marsikatera stvaritev vojvodinskih madžarskih piscev in pesnikov danes tako veliko bolj zastopa sodobno napredno madžarsko književnost kot pa prenekatero književno delo na Madžarskem.«⁴¹ Iz tega se jasno vidi, da so v 50. letih določeni literarni krogi v Sloveniji visoko cenili vojvodinsko madžarsko književnost (seveda iz političnih interesov). Štefan Barbarič v eni poznejših študij s svojo treznostjo in temeljitostjo razkriva sistem stikov vojvodinske madžarske književnosti.⁴² Pozitivno oceni posredovalno vlogo Györgyja Szabója (1920–1963), vojvodinskega madžarskega publicista in literarnega zgodovinarja na področju slovensko-madžarskih stikov. Omenja revijo *Híd*, ki je sprejela vlogo posredovalca med književnosti jugoslovanskih narodov, tudi med slovensko in madžarsko.

2.5.4 Vasi Szemle, revija, ki je izhajala v Sombotelu in jo je od leta 1933 urejal Avgust Pavel (od leta 1940 Dunántúli Szemle), se je po svojem uredniku prav tako

³⁹ V *Naših razgledih* npr. leta 1989 najdemo naslednje članke o Madžarski: Bogomir Novak, Intelektualec je nosilec internacionalizma: György Konrád: »Antipolitika«: Srednjeevropske meditacije, KRT, Ljubljana 1988 [recenzija] (št. 7, 216–217). – Katalin Ladik, Pesmi št. 11, 338). – György Konrád, Uresničljiva Evropa: Integracija enakopravnih: Po obdobjih superiornosti in inferiornosti je tej celini potrebna avtonomija (št. 17, 509–511). – László Végel, Srednjevzhodno-evropska alkimija: Kjer stoji danes namišljeno mesto, bodo jutri namišljene ruševine (št. 18, 535–536). – L. V., Manjšinska elegija: Po človeškem zemljevidu občega hodi prikaz: manjšinski človek (št. 21, 630–631).

⁴⁰ György Konrád, Antipolitika, prevedla Mojca Dobnikar (Ljubljana, 1988).

⁴¹ O sodobni madžarski književnosti, 174.

⁴² Štefan Barbarič, Vojvodinska »Odprta vrata«, *Sodobnost* 1969, št. 3, 322–331.

zavzemala za zблиževanje slovenske in madžarske kulture. Pavel je v svojem listu, podobno kot Novak v Ljubljani, redno seznanjal bralce z najpomembnejšimi literarnimi dogajanjmi v Sloveniji. Večkrat je obiskal Ljubljano, da bi svoje somišljenike seznanil z literarnim življenjem pri nas.⁴³ S svojim delom je premostil geografsko oddaljenost Budimpešte in Ljubljane in z njim je Sombotel postal pomemben duhovni center slovensko-madžarskih stikov. Po Pavlovi smrti je postalo jasno, da so stiki med kulturama, ki zdaj potekajo bolj ali manj v institucionalni obliki in so s tem vedno bolj formalni, živeli zaradi nenehnega prizadevanja prijateljev književnosti. Štefan Barbarič takole označuje obdobje po Pavlu:

Najprej njegova smrt, kmalu potem še protijugoslovanska gonja v dobi stalinistične ere sta povzročila, da je slovenistična informacija na Madžarskem za čas sedmih let malodane popolnoma upadla in se še danes navzlic spremenjenim okoliščinam posledice tega stanja nemalo čutijo, to predvsem v nezanesljivi publicistični informaciji, v nedognanem prevajanju, ki si pomaga večidel preko srbohrvaščine ip.⁴⁴

2.5.5 Za informacije, ki so prihajale iz Slovenije, je bila *Budimpešta* nekako tudi zadnja postaja. Zanimivo je dejstvo, da je včasih tukaj potekala recepcija madžarske literature za Slovenijo. Dober primer za to je Imre Agustich (1837–1879), ki je v preteklem stoletju v Budimpešti izdajal slovenski list *Prijatelj*, seveda za slovenske bralce. V listu so objavljali tudi prevode madžarskih klasikov. János Melich (1872–1963) je na začetku stoletja sestavil bibliografijo prekmurske slovenske književnosti.⁴⁵ V malce tendencioznem uvodu piše: »Predstavitev književnosti teh Vendov naj bi bila naloga predvsem madžarske strokovne literature. Njihove knjige niso le plod madžarskega tiska, temveč z dušo in telesom delo madžarskih ljudi z madžarskim črkopisom.«⁴⁶ Vilko Novak v debati z Jánosom Melichom oporeka prav tej njegovi trditvi.⁴⁷ Novak razumljivo poudarja slovenstvo teh del. O stikih Oszkárja Asbótha z Ivanom Prijateljem, ki mu je za literarno zgodovino napisal poglavje o slovenski književnosti, smo že govorili. Treba je omeniti spis Lászla Hadrovicsa *Slovenci* iz leta 1939, katerega uvodna misel žal tudi danes velja: »Če govorimo o južnoslovanskih problemih, smo se navadili, da mislimo le na Srbe in Hrvate kot najvažnejše državotvorne narode. O biti ali nebity Slovencev pa skoraj ni govora.«⁴⁸ Revija *Déli Csillag*, ki jo je urejal Zoltán Csuka

⁴³ Spomin na ta obisk ohranja intervju. V. B. [Vilko Novak], Pogled v sodobno madžarsko književno življenje, *Slovenec* 1934 št. 202, 4.

⁴⁴ Štefan Barbarič, Levstik in Cankar v madžarščini, *Delo* 1964 (12. III.), št. 70, 5.

⁴⁵ János Melich, A magyarországi vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiája [Bibliografija prekmurske (slovenske) književnosti na Madžarskem], *Magyar Könyvszemle* 1902, 426–449.

⁴⁶ Str. 427.

⁴⁷ Glej v opombi 19 navedeno delo.

⁴⁸ László Hadrovics, A szlovének [Slovenci], *Magyar Szemle* XXXVI (1939), knj. I (141), št. 49.

(1907–1984), je kot revija povojnega Madžarsko-jugoslovanskega društva posredovala informacije o kulturi jugoslovanskih narodov. V listu so bila objavljena tudi dela slovenskih avtorjev: Otona Župančiča, Prežihovega Voranca in Ivana Cankarja.

Po sušnem obdobju 50. let ne moremo omeniti revije, ki bi se ukvarjala z duhovnim življenjem vzhodne Srednje Evrope, toda v pomembnejših revijah ob srbskih in hrvaških avtorjih srečamo tudi slovenske. Budimpeštanske založbe (predvsem Európa) so v tem obdobju izdale številna pomembna dela slovenskih ustvarjalcev.

Endre Angyal (1915–1976) v študiji Prekmursko vprašanje (A vend kéréds) spremlja usodo prekmurskih Slovencev v 20. stoletju. Ob analizi zgodovinskih dejstev najdemo v tekstu tudi več kulturno- in literarnozgodovinskih podatkov.⁴⁹

Primeri, s katerimi smo želeli ponazoriti navzočnost slovenske književnosti na Madžarskem, dokazujejo, da Madžari ob hrvaški in srbski kulturi nikoli niso pozabili na slovensko. Kritična opomba v zvezi s tem pa je to, da je bilo raziskovanje madžarsko-slovenskih stikov v madžarsko-južnoslovanski komparativi zmeraj zanemarjeno.

István Fried v analizi in oceni Srečanj slovenske in madžarske književnosti⁵⁰ pride do ugotovitve, da bi bila raziskava književnih pojavov in tipološka analiza posameznih obdobj najboljši upravičena pri Slovencih, ker sta ti dve književnosti najmanj vedeli druga o drugi. Fried predlaga vzporeditev naslednjih obdobj: književnost protestantov, prosvetljenstvo, romantika, sožitje romantike in realizma, slovenska moderna in konec stoletja na Madžarskem. Z naštevanjem bi lahko nadaljevali, saj tudi v sodobni književnosti najdemo sorodne pojave in težnje.

3 V vsaki kulturi deluje ob narodni tudi neke vrste želja po mednarodni uveljavitvi: izstopiti iz države in se določiti v širšem, v našem primeru, evropskem integracijskem toku, na razločen in razločevalen način. Če v tej luči analiziramo madžarsko-južnoslovanske književne stike, moramo ugotoviti, da je seznanitev slovenske javnosti z madžarsko književnostjo pomembna zaradi geografske in tudi duhovne bližine Slovenije in tudi zato, ker je ta razvita jugoslovanska republika znana po usmerjenosti proti Zahodu. Slovenija bi lahko bila pomembna postaja na stezi do virtualnega duhovnega prostora, ki je obenem širši od srednjeevropskega. Tega ne dokazujejo le aktualni družbeni dogodki pri nas in v Sloveniji, ampak v to smer kažejo tudi zgodovinske izkušnje.

⁴⁹ Endre Angyal, A vend kéréds [Prekmursko vprašanje], (Budimpešta: MTA Dunántúli Tudományos Intézetének »Komplex földrajzi és történelmi kutatások újabb eredményei a Dunántúlon« c. kötetéből, 1972).

⁵⁰ Glej njegovo v opombi 3 navedeno delo.

REZÜMÉ

A dolgozat a magyar irodalom XX. századi szlovéniai fogadtatását vázolja föl. A magyar-horvát és magyar-szerb szellemi kapcsolatok jól ismertek, az irodalomtörténet-kutatás Magyarországon és Jugoszláviában ezeket föltárta. A magyar irodalom szlovéniai recepciójára eddig kevesebb figyelem jutott. A magyar irodalom népszerűsítésének Szlovéniában mindig is voltak hívei. Ezek az irodalombarátok, mint Vilko Novak, Štefan Barbarič és Jože Hradič elévülhetetlen érdemeket szereztek abban, hogy a magyar irodalom szlovénai jelenléte folyamatos volt. Személyes magyar kapcsolataik révén, a kölcsönösség jegyében, a szlovén irodalomról éppen így jutott el sok információ Magyarországra. Az irodalmi kapcsolatoknak több kiemelkedő korszaka is volt: a harmincas évek második fele, a hatvanas-hetvenes évek, s napjainkban egy újabb felívelő korszak kezdetén vagyunk. A dolgozat számba veszi azokat az írásokat, amelyek Szlovéniában a magyar irodalommal foglalkoztak és felsorolja azokat a magyar szépirodalmi műveket, amelyeket itt fordítottak le s adtak ki. A dolgozat kapcsolattörténeti szempontból úttörőmunkának számít, hiszen elsőként próbálja, a teljesség igénye nélkül, áttekinteni a magyar irodalom szlovéniai fogadtatását a XX. században.

Priloga prvima Preglednega razprava Bogovet Jernej je razprala sodajno literarno vzajemnost, proučevanje odbojnih lastnosti prevajalke Acta, pisatelja pa v znanstvenem pripovedju do slovesa čustvenega oblikovalec, na čigu vrtednih skramstih se ocenjevati niso mogli dokončno odločiti, ali se zadržati ali odlika (Koplar 1970, 491-508). Razprava obravnava tudi del zgodovinske skrajšanje besedila, ki zajema nemške in latinške dele besedila, ter besedno arhiviranje slovensk-za dela besedila. Na tak način avtoroma omogoča je bolj odločeno, da se je največ-odkrovi pisatelju nabralo prav na teh področjih zgodovinske skrajšanje, sploh v srednjem ogotovitve, da se val traja stilizacijski postopek tesno povezan z razsvetljenim zgodovinskim čustvom. Čeprav v večprocentnem besedilu kot vsi drugi stilski delujejo tudi na drugodnih ravneh čustva. Biblija kot prototekst zopred tak način stilizacije omogoča in postupa, saj gre za besedilo, posebno ne samo v znanstveni časih, ampak tudi različnih medijih v istem času in isto prisotno. Z drugim besedilom, opraviš kosimo z vol prototekstov, razen v Biblijo naslovi se s klasično in prototekstov, pa zaradi na s Lutherju in predvsem v Oznamitve Biblije. Z nastopitvijo namje se je Prešleru posvečilo udeležiti v Casu (Pregelj 1979) oblikovana teoretična načela, obenem pa jih v temenke se ravino besedila razširju tudi na literarno. Na obeh uspešno povzraja splošno (obsežnevska, skrajšovan- zbiranje) s povzrajim (slovenskim, zgodovinskim). Pri tem upoštevajo avtoritvne zgodovinske stilne: pa val tirani kot znamenja dobe (ne pa zaavno povzrajno rekonstrukcijski) pa drugi kot zgodnje, na katerem stilizuje in an ekspresivnostni namenskeki prst.